

Ekonomikas ministrija

Brīvības iela 55, Rīga, LV-1519; tālrs. 67013100; fakss: 67280882; e-pasts: pasts@em.gov.lv; www.em.gov.lv

Rīgā

05.11.2015. Nr. 1-1-8771

Uz 21.10.2015. Nr. 142. 9/17-14-12/15

**Mārim Kučinskim
Latvijas Republikas Saeimas
Ilgtspējīgas attīstības komisijas
priekšsēdētājam**

**Par priekšlikumu izvērtēšanu izglītības
strukturālo pārmaiņu veikšanai Latvijas
ekonomikas konkurētspējas stiprināšanai**

A. god. Kučinska kungs!

Vēlamies pateikties Jūsu vadītajai komisijai par ieguldīto darbu priekšlikumu izstrādē Latvijas ekonomikas konkurētspējas stiprināšanai. Ir svarīgi atrast efektīvākos veidus, kā veicināt zināšanu ekonomikas attīstību, celt uzņēmumu konkurētspēju, paaugstināt produktivitāti un inovācijas kapacitāti.

Izglītība ir viens no valsts ilgtspējīgas konkurētspējas pamatiem. Kā liecina vairāki starptautisko organizāciju pētījumi, vidējā termiņā un ilgtermiņā attīstīto valstu ekonomikas saskarsies ar profesionāla un augsti kvalificēta (galvenokārt ar koledžas vai augstāku izglītības līmeni) darbaspēka trūkumu. Augsti kvalificētu speciālistu trūkums ir arī Latvijai aktuāla problēma, kas var radīt nopietnus šķēršļus tautsaimniecības pārstrukturizācijai. Atbilstoši Ekonomikas ministrijas izstrādātajām vidēja un ilgtermiņa darba tirgus prognozēm, saglabājoties pašreizējām tendencēm galvenās problēmas, ar kurām Latvija saskarsies nākotnē, ir nepietiekams kvalificētu speciālistu skaits, galvenokārt dabas un inženierzinātņu jomās (gan vidējās, gan augstākās izglītības līmenī), un augsti kvalificētu speciālistu trūkums ar nākotnei nepieciešamajām prasmēm – tehniskā specializācija, kas apvienota ar uzņēmējdarbības un problēmrisināšanas prasmēm.

Lai mazinātu iespējamās darba tirgus disproporcijas, problēmas ir jārisina kompleksi. Piemēram, ir grūti palielināt studējošo skaitu dabas zinātnēs un inženierzinātnēs, ja jau pamatizglītībā un vidējā izglītībā skolēniem ir vājas zināšanas un maza interese par eksaktajiem mācību priekšmetiem. Ir nepieciešami uzlabojumi izglītības sistēmā kopumā, tostarp attīstot radošo domāšanu, kā arī interesi un kompetenci par eksaktajiem un dabaszinātņu mācību priekšmetiem.

visos izglītības līmeņos.

Ekonomikas ministrija uzskata, ka jāturpina iesāktās reformas izglītības sistēmā, uzsvarus liekot uz esošo finanšu līdzekļu efektīvāku izlietojumu, eksakto un dabas zinību apguves kvalitātes stiprināšanu pamatizglītībā un vidējā izglītībā, kā arī pieaugušo izglītības attīstību. Nepieciešams pilnveidot eksakto un dabas zinību priekšmetu saturu un ieviest vidējā izglītībā obligāto izvēles centralizēto eksāmenu fizikā vai kīmijā. Tāpat jāizveido uz tautsaimniecības vajadzībām balstīta pieaugušo izglītības sistēma ar skaidru finansēšanas modeli un jānodrošina darba vidē balstītu mācību ieviešana profesionālajā izglītībā.

Ekonomikas ministrija ir gandarīta, ka tautsaimniecības konkurētspējas palielināšanai tik vitāli nepieciešamie izglītības reformu jautājumi ir iekļauti Jūsu vadītās komisijas sagatavotajā starpziņojumā un tiek izvirzīti neatliekami veicamo darbu priekšplānā.

Vienlaikus jāņem vērā, ka Latvijā budžeta ienākumi relatīvi pret iekšzemes kopprodukto ir vieni no mazākajiem ES, kas savukārt ierobežo strauju budžeta izdevumu palielināšanas iespēju kādai sfērai, piemēram izglītībai. Tas nozīmē, ka izvirzītajām izglītības sistēmas reformām lielā mērā jābūt orientētām uz esošo finanšu līdzekļu efektīvāku izmantošanu.

Saskaņā ar *EUROSTAT* datiem Latvijā kopējie valsts konsolidētā kopbudžeta izdevumi 2013.gadā¹ bija 8,4 miljardi EUR jeb 36,8% no IKP. Igaunijā kopējie budžeta izdevumi bija 7,3 miljardi EUR (38,3% no IKP) un Lietuvā – 12,4 miljardi EUR (35,6% no IKP). Vidēji ES valstīs budžeta izdevumi veidoja 48,6% no IKP.

Kopumā budžeta izdevumi izglītībai Latvijā 2013.gadā bija 5,7% no IKP, Lietuvā – 5,6% no IKP un Igaunijā – 6% no IKP. Tas bija nedaudz vairāk nekā vidēji ES dalībvalstīs, bet tajā pašā laikā atpalika no izglītības izdevumu īpatsvara Šveicē, Beļģijā, Skandināvijas valstīs u.c. Citāda aina paveras, ja vērtējam budžeta izdevumu struktūru. Latvija izglītības sfērai tērē 15,7% no visiem budžeta izdevumiem, tikpat arī Lietuva. Savukārt Igaunija – 15,4% no kopējiem budžeta izdevumiem. Trīs Baltijas valstīm un Kiprai no visām ES dalībvalstīm ir augstākais izglītības izdevumu īpatsvars budžetā. Vēl lielāks izdevumu īpatsvars ir vienīgi Islandē un Šveicē. Caurmērā izdevumi izglītībai ES valstīs veido 10% no visiem budžeta izdevumiem.

Jūsu vadītās komisijas piedāvātie rīcības virzieni skolu tīkla optimizācijai lielā mērā skar 7.-12. klašu grupu, kas pēc būtības ir viens no nozīmīgākajiem izglītības posmiem, jo tiek sagatavoti jaunieši tālākām studijām augstskolās un speciālisti darba tirgum (vidējās profesionālās izglītības iestādes absventi). Tādējādi turpmākā salīdzinošā analīze par Baltijas valstīm tiek veikta par sekundāro izglītību, jeb saskaņā ar starptautiskā izglītības klasifikācijas ISCED 2.-3. līmeņa izglītību (*secondary education, ISCED level 2-3*), kas Latvijas gadījumā aptver pamatskolas pēdējās klases un vidējo izglītību.

Izvērtējot izglītības sistēmu efektivitāti dažādās valstīs ir jāņem vērā katras valsts specifika, normatīvais regulējums un virkne citu apstākļu, kas prasa plašu vispusīgu analīzi. Tomēr dažus vispārējos secinājumus par izglītības sistēmas

¹ Izmantoti 2013.gadi, jo tas ir pašlaik pēdējais gads par kuru pieejama statistika sadalījumā pa detalizētām valdības funkcijām, t.sk. izglītību (COFOG klasifikācija).

finanšu līdzekļu izmantošanas efektivitāti var izdarīt arī balstoties uz makro līmeņa datiem, veicot budžeta izdevumu un sasniegto rezultātu izglītības jomā salīdzinošo analīzi starp Baltijas valstīm.

Atgriežoties nedaudz tālākā pagātnē, redzam, ka, 1980.-to gadu dzimstības buma bērniem pabeidzot vidējo izglītību, kopš 1999./2000. mācību gada skolēnu skaits konsekventi samazinājās. 2008./2009. mācību gadā skolēnu skaits bija par 31% mazāks nekā gadsimta mijā. Vienlaikus skolu skaits šajā laikā bija sarucis vien par 10%, bet pedagoģisko darbinieku skaits – par 4%. Toreizējā izglītības sistēma bija kļuvusi par dārgu tālākai uzturēšanai. Nenoliedzami skolu reformu ietekmēja arī ekonomiskā krīze un nepieciešamība mazināt budžeta izdevumus. Bet krīze tikai paātrināja izglītības sistēmas reformu, kas tik un tā jau bija nobriedusi un agri vai vēlu būtu jāveic. 2009.gadā tika ieviests jauns finansēšanas modelis – *nauda seko skolēnam*. Sekojošā mācību gadā vairāk nekā 100 skolas tika slēgtas vai apvienotas. Pedagogu skaits saruka par 15 procentiem.

Kopš finansēšanas modeļa *nauda seko skolēnam* ieviešanas ir pagājuši gandrīz 7 gadi. Demogrāfijas tendenču rezultātā šajā laikā turpināja sarukt bērnu skaits – 2014./2015. mācību gadā skolēnu skaits bija par 13% mazāks nekā 2009.gadā. Skolu tūkls un izglītības finansēšanas modelis, kas šajos gados vairāk vai mazāk pildīja savas funkciju, kļūst neefektīvs un aizvien vairāk pieaug nepieciešamība turpināt reformas.

To apliecinā arī Latvijas salīdzinājums ar mūsu kaimiņvalstīm. Sekundārai izglītībai (ISCED 2-3) Latvija 2013.gadā no budžeta tērēja gandrīz $\frac{1}{4}$ daļu no visiem izdevumiem izglītībai jeb 1,4% no IKP. Arī Igaunijā izdevumi sekundārajā izglītība bija 1,4% līmenī no IKP, savukārt Lietuvā – 1,9% no IKP.

Lai arī caurmērā kopējais finansējuma apmērs sekundārajai izglītībai Baltijas valstīs bija līdzīgs, tomēr detalizēta izdevumu struktūra atšķiras. Latvijā atalgojums šajā izglītības līmenī nodarbinātajiem veidoja 64% no kopējiem izdevumiem sekundārajai izglītībai, 14% veidoja ieguldījumi pamatkapitālā, bet 22% veidoja pārējās izmaksas. Igaunijā situācija ir līdzīga – izdevumi algām veidoja 59%, investīcijas 15% un citi izdevumi 26% no visiem izdevumiem sekundārajai izglītībai. Savukārt Lietuvā izdevumi atalgojumam bija 89% no visiem izdevumiem sekundārajai izglītībai, bet investīcijas un pārējie izdevumi –attiecīgi 3% un 11 procenti (vērtējot iepriekšējos gadus caurmērā šāda sekundārās izglītības izdevumu struktūra Baltijas valstīs bija vērojama arī iepriekšējos 5 gadus). Šīs proporcijas var skaidrot ar faktu, ka Lietuvā ir lielāks vidējais skolēnu skaits skolā, nekā Latvijā. Lielāka skolnieku koncentrācija vienā skolā ļauj mazināt kopējās skolu uzturēšanas izmaksas un lielāku daļu no pieejamajiem finanšu līdzekļiem novirzīt atalgojumam.

Aprēķinot kopējā atalgojuma attiecību uz 1 skolēnu, redzams, ka Igaunijā tas ir par 20% un Lietuvā par 17% augstāks nekā Latvijā. Latvija ļoti būtiski atpaliek no Igaunijas arī kapitālieguldījumos uz 1 skolēnu un citos izdevumos. Ja atšķirība no Lietuvas jau tika skaidrota iepriekš, tad atpalicība no Igaunijas lielā mērā ir saistīta gan ar veikto skolu tīkla optimizāciju, gan ar kopējo ekonomikas attīstības līmeni, kas Igaunijā ir augstāks. Ar Latviju līdzīgiem relativajiem rādītājiem (izdevumu īpatsvars izglītībai, izdevumi sekundārajai izglītība, atalgojuma īpatsvars u.c.) Igaunija uz 1 skolēnu tērē vairāk.

Izglītības sistēmas novērtējuma ļoti būtisks aspeks ir sasniegtie rezultāti. Saskaņā ar OECD PISA 2012.gadā veikto novērtējumu, no visām trim Baltijas valstīm ievērojami labāki rezultāti ir Igaunijai, kas apsteidz vidējo OECD dalībvalstu rādītāju un ir praktiski vienā līmenī ar tādām valstīm kā Nīderlande, Somija un Šveice. Latvijas un Lietuvas rādītāji nedaudz atpaliek no OECD vidējā. Jāatzīmē, ka Latvijas pozīcija ir nedaudz augstāka nekā Lietuvai. Vienlaikus satraucoša ir tendence, ka Latvijā ir salīdzinoši neliels skolēnu īpatsvars ar augstiem sasniegumiem lasītprasmē, matemātikā un dabaszinātnēs, un šis skaits turpina samazināties.

Galvenie secinājumi.

- Sekundārajā izglītībā izdevumi uz 1 skolēnu visaugstākie ir Igaunijā. Latvija tērē par 25% mazāk nekā Igaunija, bet par 10% vairāk nekā Lietuva.
- Raksturīgi, ka visās trīs Baltijas valstīs skolēnu skaits uz 1 skolotāju nav būtiski atšķirīgs.
- Savukārt strādājošo atalgojuma izdevumi uz 1 skolēnu Igaunijā un Lietuvā ir līdzīgi, bet Latvijā par 20% mazāki.
- Igaunijā tas ir skaidrojams gan ar veikto skolu tīkla optimizāciju, gan ar augstāku valsts attīstības līmeni un lielākiem kopējiem ienākumiem. Savukārt Lietuvā tas efekts ir panākts ar līdzekļu koncentrāciju lielākās skolās un mazāku līdzekļu tērēšanu skolu tīkla uzturēšanai.
- OECD PISA izglītības kvalitātes novērtējumā Igaunija ir krieti augstākā pozīcija nekā Latvija un Lietuva, it īpaši matemātikā un dabaszinātnēs.
- Tas saistīts ne tikai ar lielāku algu skolotājiem, bet arī ar daudz lielākām investīcijām uz 1 skolēnu, kas Igaunijā ir par 33% lielākas nekā Latvijā.

Saglabājot Latvijā skolas ar mazu skolēnu skaitu, samazinās iespējas nodrošināt skolotājiem konkurēspējīgas algas un kvalitatīvus mācībspēkus mazajās skolās. Izglītības sistēmas efektivitātes palielināšanas viens no veidiem ir skolu tīkla konsolidācija, ar mērķi intensīvāk izmantot augsti kvalificētus pedagogus. No nākotnes perspektīvas viedokļa bērniem pareizāk būtu doties uz skolām, kas spēj dot labākas zināšanas. Valsts uzdevumus būtu nodrošināt viņiem šādas iespējas.

Izglītības sistēmas ilgtspējai svarīgs jautājums ir arī jaunu un radošu pedagogu piesaiste. Pašlaik 30% pedagogu ir vecumā virs 55 gadiem, bet zemais atalgojums neveicina jauno pedagogu strādāšanu izvēlētajā specialitātē. Jaunieši pēc augstskolas beigšanas izvēlas strādāt citās profesijās, kurās atalgojums ir augstāks. Lai motivētu spējīgākos jaunos speciālistus strādāt izvēlētajā profesijā, papildus konkurēspējīgam atalgojumam, svarīgi būtu arī ieviest īpašu atbalsta mehānismu, piemēram, stipendijas, speciālus fondus u.c. Nemot vērā lielo jauniešu īpatsvaru, kas pēc pedagoģijas izglītības iegūšanas nestrādā savā profesijā, tad finansējumu jauno pedagogu motivācijas palielināšanai varētu iegūt efektīvāk plānojot valsts budžeta līdzekļu izlietojumu pedagoģijas studijām augstskolās.

Nemot vērā iepriekš minēto, Ekonomikas ministrija atbalsta Jūsu vadītas Saeimas komisijas izstrādātos priekšlikumus saistībā ar iespējamiem risinājumiem vispārējās izglītības kvalitātes nodrošināšanai, pamata un vidējās izglītības līmenī.

Vienlaikus, lai vēl efektīvāk novērstu nākotnē sagaidāmās neatbilstības darba

tirgū, Ekonomikas ministrija uzskata, ka ir nepieciešams pievērst pastiprinātu uzmanību arī sekojošas jomās:

- jāpaaugstina jauniešu interese un kompetence eksaktajos un dabaszinātņu mācību priekšmetos;
- jāstiprina matemātikas un dabaszinātņu izglītības apguves kvalitāte – vispārējās izglītības satura pilnveide, valsts diagnosticējošo darbu 8., 9., 10., 11.klasē organizēšana STEM mācību priekšmetos, kā arī pakāpeniska centralizētā obligātā izvēles eksāmena fizikā vai ķīmijā, vai dabaszinībās ieviešana;
- jāuzlabo pieeja karjeras attīstības atbalstam izglītojamajiem vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs, veicinot izglītojamo izpratni par darba tirgus, turpmākās izglītības un karjeras jautājumiem;
- jāizvērš vasaras skolu darbība, kas būtu viena no iespējām palielināt pedagogu ienākumus;
- jāmotivē spējīgākos jaunos pedagogus strādāt izvēlētajā profesijā, papildus konkurētspējīgam atalgojumam, ieviešot arī īpašus atbalsta mehānismus, piemēram, stipendijas, speciālus fondus;
- jāturpina paaugstināt profesionālās izglītības pievilcību un kvalitāti, nodrošinot tās atbilstību darba tirgus prasībām;
- pakāpeniski jāievieš darba vidē balstītas mācības kā profesionālās izglītības programmas īstenošanas veids, vienlaikus pilnveidojot arī prakšu vadītāju izglītības iestādē un uzņēmumā profesionālo kompetenci;
- jāstiprina eksakto un dabaszinātņu apguvi profesionālajā izglītībā, t.sk. palielināt eksakto un dabas zinību priekšmetu īpatsvaru tehnisko virzienu profesionālās vidējās izglītības programmu vispārizglītojošajā saturā;
- jāpaaugstina profesionālās vidējās izglītības programmu absolventu sociālā, komunikācijas un uzņēmējdarbības kompetence;
- jāievieš profesionālajā izglītībā modulārā pieeja, nodrošinot dažādu profesionālo kvalifikāciju ieguves iespējas mūžizglītības kontekstā;
- jāpalielina profesionālo izglītības iestāžu kapacitāte;
- jāveicina darba devēju aktīvāku iesaisti izglītības piedāvājuma veidošanā (prakses vietas, līdzdalība izglītības programmu izstrādē, iesaistīšanās tālākizglītībā, aktīvie darba tirgus politikas pasākumi);
- jānovērš šķēršļus, kas kavē profesionālo izglītības iestāžu absolventu tālākās studijas augstākajā izglītībā.

Nobeigumā vēlamies izteikt cerību, ka arī citas iesaistītās institūcijas ar pilnu atbildību pievērsīsies Latvijas tautsaimniecības izaugsmei svarīgo jautājumu risināšanai.

Ar cieņu,
ministre

D.Reizniece-Ozola